

Vanavond werd erin het huis zelf voor de maaltijd gezorgd. Enige leden hadden zich als keukenprins(es) opgeworpen, met als resultaat een prima macaronischotel. Hierna volgde nog de koffie. Dit gezellige gebeuren werd toepasselijk afgerond met een bezoek aan het plaatselijke café. Na dit bezoek terug naar huis want morgen weer vroeg op. De klok ging weliswaar een uur terug, maar dit hield in dat het een uur eerder licht zou zijn. Dus wat dat betreft geen uurtje extra.

Zondag 30 september.

Regen en een grauwe lucht wat niet veel goeds voorspelde. Maar enfin de regenkleding aan en toch weer op pad met z'n zessen. Nu de andere kant van het eiland langs. De regen speelde ons een uur of twee parten, maar daarna bleef het droog. Tijdens de regen hadden we toch een goede waarneming namelijk een Grauwe Klauwier. Dat maakte weer het één en ander goed. De tocht ging over het fietspad wat achter het duingebied loopt, via de Langeduinen en de Hollumerduinen richting het Hollumer Bos. We reden daarna via de waddendijk terug. Onderweg stopten we diverse malen om de vogels te bekijken. Zo hebben wij heel wat soorten waargenomen waaronder een Smelleken dichtbij Buren en in de verte weer de Velduil.

Toen we terugkwamen bij het kamphuis, hoorden wij dat er Bladkoninkjes gezien waren. Wij zochten gelijk de omgeving af maar zonder resultaat. Afijn volgende keer beter.

Na het opruimen en afrekenen gingen wij op weg naar huis met de boot van 16.30 uur. Met een afgeladen boot arriveerden wij om 17.15 uur in Holwerd. Na een kort oponthoud, vanwege al de automobilisten die het parkeerterrein af wilden, reden we bij zessen richting huis. Uiteindelijk waren we rond de klok van acht weer terug in Amsterdam. Al met al een zeer geslaagd weekend.

Hieronder een selectie van de waargenomen soorten:

Duiker(spec), Lepelaar, Toppereend, Blauwe Kiekendief, Smelleken, Boomvalk, Albino Scholekster, Kanoetstrandloper, Krombekstrandloper, Kleine Strandloper, Bokje, Zwarte Ruiters, Groenpootruiter, Oeverloper, Kleine Mantelmeeuw, Grote Stern, Dwergstern, Zwarte stern, Ransuil, Velduil, Boompieper, Oeverpieper, Gele Kwikstaart, Zwarte Roodstaart, Paapje, Roodborsttapuit, Tapuit, Beflijster, Grote Lijster, Braamsluiper, Bladkoning (4 ex.), Baardmannetje, Grauwe Klauwier, Kruisbek

SLAAPPLAATS GELE KWIKSTAARTEN IN DE ZUIDELIJKE OEVERLANDEN VAN HET NIEUWE MEER

Frank Visbeen

Het is bekend dat Gele Kwikstaarten buiten het broedseizoen gemeenschappelijk slapen. De Gele Kwikstaart slaapt het liefst in moerasachtige vochtige terreinen met hoge kruiden, biezen en struiken. Soms zijn ze ook te vinden bij zandgaten, vloeivelden en vennen (van Dijk & van Os 1982).

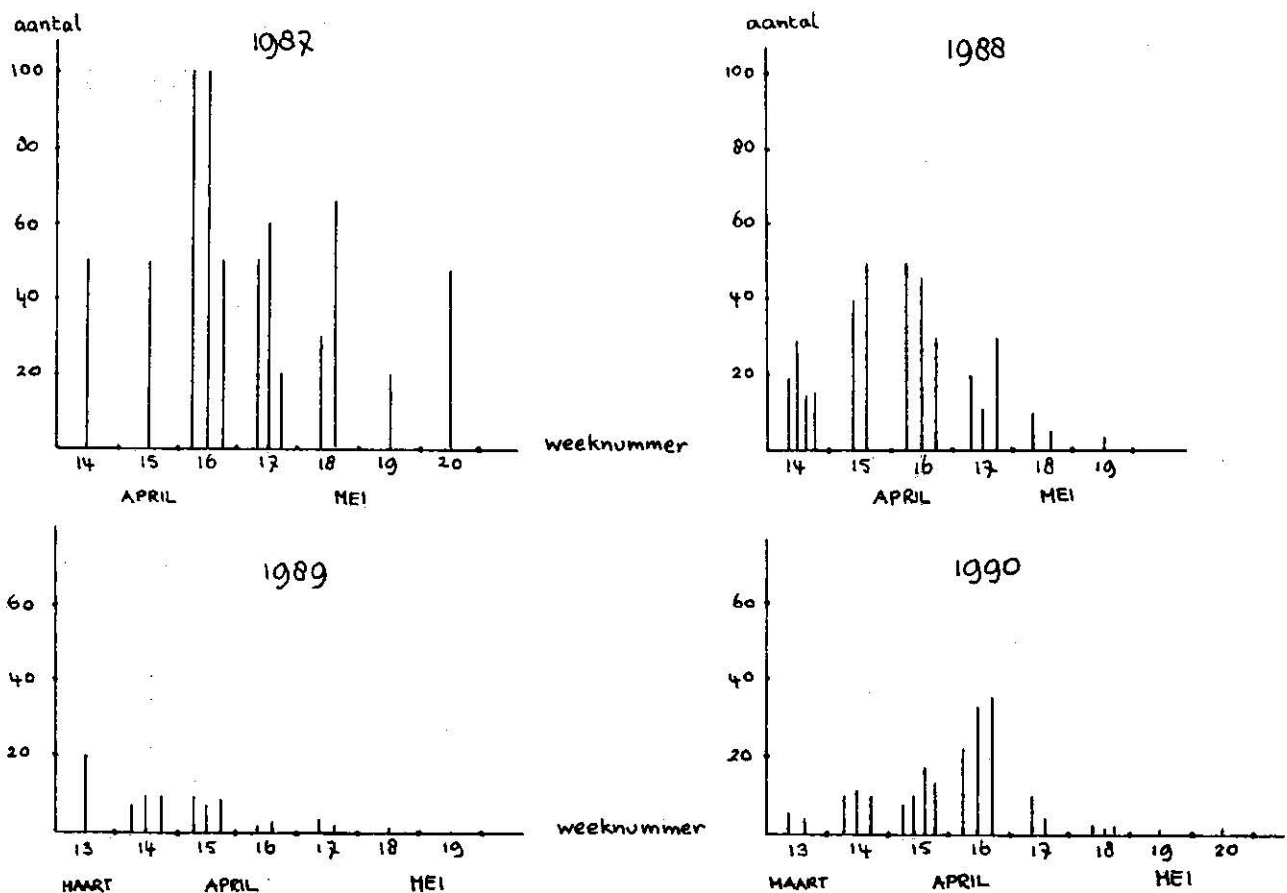
Uit de verschillende geraadpleegde regionale avifaunas wordt melding gemaakt van slaappleaatsen. Deze hebben betrekking op het voorkomen na het broedseizoen. (van Dijk & van Os 1982, Jonkers et al. 1987, van den Bergh et al. 1979). Slaappleaatsen in het voorjaar zijn zeldzaam of worden nauwelijks opgemerkt. Volgens Hustings is het gebruik van een voorjaarsslaappleaats een onregelmatig verschijnsel (Hustings et al. 1985). Buiten onze grenzen is dit voorkomen wel onderzocht en beschreven. Onder andere in Engeland waar in Kent en Cheshire Gele Kwikstaarten in het voorjaar gemeenschappelijk de nacht doorbrachten (Cramp, 1988).

De Oeverlanden van het Nieuwe Meer vormen een moerasachtig gebied van ongeveer veertien hectare groot. Een groot deel van de vegetatie bestaat uit riet en aan de randen groeien wilgen. Het riet wordt om de twee jaar gemaaid echter nooit geheel. Zo is de aanwezigheid van overjarig riet, essentieel voor sommige broedvogels zoals Bruine Kiekendief en Snor, gewaarborgd. Dat het maaischema niet altijd in praktijk wordt gebracht blijkt uit het feit dat alleen in 1989 een gedeelte van het riet ten westen van het excursiepad is gemaaid. Juist in dit gedeelte van het oeverland is de slaappleaats gevestigd. De Gele Kwikstaarten slapen in het overjarige riet. De aanwezigheid hiervan is dus van groot belang.

Vanaf 1987 wordt de slaappleats van Gele Kwikstaarten in de Oeverlanden van het Nieuwe Meer onderzocht (Visbeen 1988). Vanaf eind maart begonnen de tellingen en liepen door tot half mei. Er waren geen vaste teldagen. Het aantal varieerde van één tot vier keer per week. Tevens verschilde het aantal tellingen per jaar. De telling begon minimaal één uur voor zonsondergang totdat de duisternis inviel. Het totaal aantal vogels en de globale aankomsttijd werden genoteerd. Het eerste werd vaak vergemakkelijkt doordat de Bruine Kiekendief, als broedvogel aanwezig, de Gele Kwikstaarten regelmatig uit het riet opjoeg. In het laatste jaar werd meer systematisch de tijd en het aantal invallende vogels geteld. Tevens werd bijna in alle gevallen de aan- of wegvliegrichting genoteerd. Een aantal maal is er in de ochtend geteld.

RESULTATEN

De Gele Kwikstaarten gebruiken de Oeverlanden vanaf 1987 als slaappleats. In figuur 1 wordt het aantal Gele Kwikstaarten aangegeven per jaar. De resultaten zijn weergegeven per week en per telling. Week dertien correspondeert met de week van 26 maart tot 1 april, week 20 met 14 tot 20 mei. De aantallen Gele Kwikstaarten fluctueren jaarlijks. In 1987 werden de grootste aantallen vastgesteld. In week zestien (16–22 april) van dat jaar sliepen honderd exemplaren in het riet. Deze aantallen zijn de jaren erna niet meer vastgesteld. In 1988 en 1990 namen de aantallen in week 15 en 16 toe tot 36–50 exemplaren om daarna weer af te nemen. 1989 was een mager jaar. Het grootste aantal werd al in week dertien bereikt namelijk twintig. Na deze week liepen de aantallen snel terug. Wat mogelijk een belangrijke rol heeft gespeeld is de totale oppervlakte van overjarig riet. Juist in dat jaar is een groot gedeelte van het riet gemaaid.

figuur 1: aantalsverloop van Gele Kwikstaarten per week voor de jaren 1987 t/m 1990

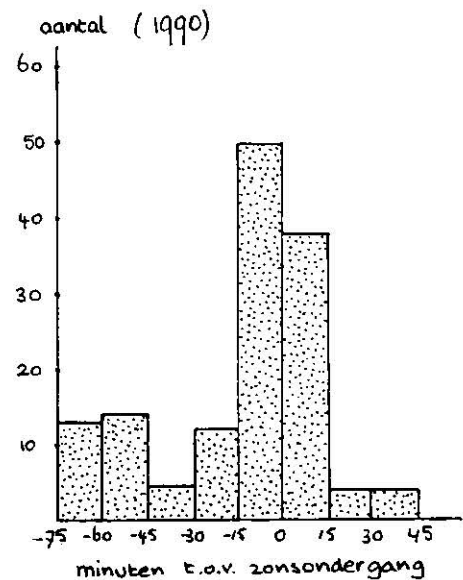
Uit figuur 1 blijkt tevens de presentie van de Gele Kwikstaarten op de slaappleats. De eerste vogels worden in week dertien opgemerkt. De aantallen nemen dan toe om in week zestien (16–22 april) een maximale presentie te bereiken. Na deze week nemen de aantallen af. De daling van presentie hangt

mogelijk samen met het trekverloop van de Gele Kwikstaart en het bezet raken van de territoria in de laatste decades van april (Sovon 1987). Zo rond eind april worden de eerste zingende Gele Kwikstaarten opgemerkt. De vogels maken dan geen gebruik meer van de slaappleaats en zijn dan gebonden aan hun broedgebied. Kanttekening is wel de fluctuaties in de aantallen per telling per week. Tevens is 1989 in mijn beschouwing niet meegenomen. In 1987 blijkt dat de slaappleaats door een aantal vogels nog langduriger gebruikt wordt dan in de daarop volgende jaren.

Bijna alle Gele Kwikstaarten komen uit westelijke richting aanvliegen. Ten westen van de Oeverlanden ligt op ongeveer twee kilometer afstand de Haarlemmermeerpolder. Willem van der Waal zag op verschillende data in eind april en begin mei 1990 groepjes Gele Kwikstaarten foerageren in de omgeving van Schiphol (Oude Meer). De afstand van de slaappleaats bedraagt ongeveer zes kilometer. Tevens nam hij op 12 en 17 mei acht zingende Gele Kwikstaarten waar in die buurt. Het gebied kan men aanmerken als het Gele Kwikstaartrijk bouwlandvogelgezelschap, waar de dichtheden vaak meer dan 2,5 paar per 100 ha zijn (Ruitenbeek et al 1990). De Haarlemmermeer is van belang als foerageer- en broedgebied van de Gele Kwikstaarten. Mogelijk maakt een deel van deze vogels gebruik van de slaappleaats in de Oeverlanden. De actieradius van de vogels tussen slaappleaats en fourageergebied kan namelijk enkele kilometers bedragen (Hustings et al. 1985).

Het gedrag van de Gele Kwikstaarten op de slaappleaats is vrij opvallend. De vogels komen in het algemeen in kleine groepjes aanvliegen. Zij laten hun roepjes horen. Soms vliegen ze nog wat rond maar vaker vallen zij direct in op de slaappleaats. Als een Bruine Kiekendief de vogels opjaagt blijken er vaak meer vogels aanwezig te zijn dan aanvliegend geteld zijn.

Figuur 2 geeft het aantal invallende Gele Kwikstaarten weer per 15 minuten uitgezet ten opzichte van zonsondergang (gegevens 1990). De meeste Gele Kwikstaarten arriveren op de slaappleaats in het halfuur rond zonsondergang (40%). Dit komt in grote lijn overeen met het onderzoek van Dittberner en Dittberner (1984) waaruit blijkt dat de vogels met een piek vlak voor zonsondergang op de slaappleaats arriveren (Cramp, 1988). Heel anders gaat het toe in de ochtend. In de twee kwartier voor zonsopgang vliegen de vogels, druk roepend, in een grote groep van de slaappleaats weg in westelijke richting. Het vaststellen van de ondersoort was ondoenlijk. Ongetwijfeld hebben alle waarnemingen betrekking op *Motacilla flava flava*. Dit wordt ondersteund door de waarnemingen van W. van der Waal die ook geen andere ondersoort heeft vastgesteld. De waarnemingen van Gele Kwikstaarten in de weilanden van Meerzicht leverde ook geen andere ondersoort op. De aanwezigheid van de Noorse Gele Kwikstaart (*M. f. thunbergii*) is onwaarschijnlijk. Echter in 1987 heeft deze soort mogelijk van de slaappleaats gebruik gemaakt, gezien de toename in week 20 (14-20 mei). De Noorse Gele Kwikstaart trekt meestal laat door met een piek in de laatste twee decades van mei (Sovon, 1987).

Figuur 2: aantal invallende vogels per kwartier tov zonsondergang (=0)

Vaak worden slaappleaatsen jaren achter elkaar gebruikt (van Dijk & van Os 1985). De zuidelijke Oeverlanden van het Nieuwe Meer bevallen de Gele Kwikstaarten blijkbaar. In de vier jaar onderzoek bleven de Gele Kwikstaarten in wisselende aantallen de slaappleaats bezoeken. De aanwezigheid van overjarig riet in de Oeverlanden is mogelijk van groot belang. De Gele Kwikstaart is niet de enige soort die in de oeverlanden een gespreid bedje vindt. Ook Waterpiepers en de Blauwe Kiekendief zijn vaste slapers van de oeverlanden. Zo dicht onder de rook van de grote stad heeft het gebied een zeer belangrijke betekenis.

Dit artikel was nooit verschenen zonder de vele uren die Paul Marcus op het excursiepad heeft doorgebracht om de Gele Kwikken te tellen. Tevens wil ik Willem van der Waal bedanken voor het beschikbaar stellen van zijn waarnemingen.

LITERATUUR

van den Bergh, L.M.J., W.G.Gerritse, W.H.A.Ketting, P.G.M.J. Keij en F.Kuyk
Vogels van de Grote Rivieren 1979

Cramp, S. *The Birds of the Western Palearctic, volume V* 1988

van Dijk, A.J., B.L.J. van Os, *Vogels van Drenthe* 1982

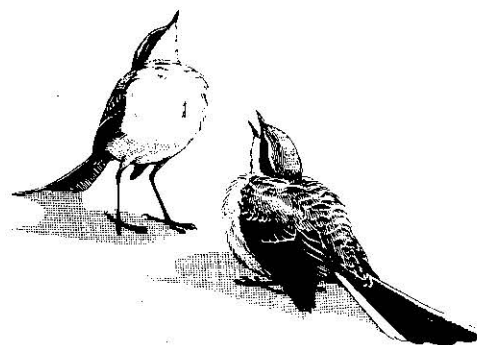
Husting, M.F.H., R.G.M.Kwak, P.F.M.Opdam en M.J.S.J.Reijnen
Vogelinventarisatie, Natuurbeheer in Nederland 3, 1985

Jonkers, D.A., R.A.Kole, J.Taapken *Vogels tussen Vecht en Eem* 1987

Ruitenbeek, W., K.J.J.Scharringa, P.J.Zomerdijk *De Broedvogels van Noord Holland* 1990

SOVON *Atlas van de Nederlandse Broedvogels*, 1987

Visbeen, F. *De Gierzwaluw* jrg 26 (1988), nr 1

IN MEMORIAM A.N.SWART. OVERLEDEN OP 26 MAART 1990, 77 JAAR OUD

door zijn leerling Peter Meijer

Het blijkt dat ik het had kunnen weten. Op 4 januari van dit jaar schreef hij mij: "Momenteel ligt mijn vogelhobby praktisch stil. Ik kan beslist niet langer dan 1 1/2 uur van huis. M'n vogeldagboeken heb ik ook beëindigd na precies 43 jaar; 14 dikke tot zeer dikke schriften volgeschreven. Zo kan het nu wel, dacht ik".

Een Nesciaans slot. Misschien ligt daarin het geheim, waarom mijn leermeester en ik zoveel tochten samen hebben gemaakt. Ik begon mijn vogelhobby op 31 oktober 1964 in het Amsterdamse Bos. Bien van Drooge had mij verteld dat ik bij de tribune een excursieleider zou aantreffen. Dat was Swart. Voor de ingang van de tribune naar de Bosbaan stond hij al te wachten. Zoals nog vele malen zou gebeuren. Hij was er altijd even eerder en had dan al een paar soorten meer op zijn daglijstje. In die dagen waren er een paar groepen, o.a. de groep Pahlsson en de groep Swart. De groep Swart bestond uit de heren Brokke, Garrelfs, de Kruijf, Luijendijk, Hans Verhoeven en ik. Op onze "buiten-excursies" in Groot-Amsterdam kwamen daar nog de heren Bleekendaal, Bonten en Arie Breidenbach bij.

Tijdens de excursie werd elke soort opgeschreven in een klein agendaatje van een vorig jaar met een klein potloodje. Niet alleen de soort, het aantal, maar ook de bijzonderheden over het gedrag en met name over de roep en de zang kwamen er in. Afwijkende geluiden werden nauwkeurig geregistreerd in de letters die de klank moesten weergeven en in de hoogte van de tonen. Bij twijfel pakte hij zijn stemvork en luisterde met zijn absoluut gehoor, of het roepje wel die toonhoogte had die hij zich herinnerde. Hij was fantastisch thuis in de geluiden van de vogels. Thuis gekomen werkte hij de tocht uit. De excursie kreeg een nummer, de metgezellen en het weer werden vermeld en daarna de soorten met de bijzonderheden.

Voor een nieuwe soort was hij altijd in. Ik kreeg die tic van hem mee, lang voordat het DBA door Gerald gestimuleerd werd. Ook records behalen, was zijn ideaal. Zonder die records was het vogels kijken een wat mindere bezigheid. Zij houden voor mij de moed er in, zei hij nogal eens. En dus legde

hij lijsten aan. Eindeloze lijstjes van elk gebied waar hij kwam: Bosplan, de Diemerzeedijk, de bosjes rond de Krijgsman te Muiden, de Oosterbegraafplaats en Zorgvlied, boven zijn huis, zijn werk aan de Westerdoksdijk, en zo voort. Elk jaar proberen of hij een soort nog weer een dag eerder kon zien of horen, of juist later. Hij heeft het de samenstellers van de Avifauna van Nederland na Tekke niet in dank afgenomen dat deze die fenologische gegevens niet meer registreerden.

Een speciale hobby van hem waren eilanden. Hij verzamelde er postzegels van en maakte lijstjes met onder andere vogels en vlinders. Zijn bijzondere aandacht ging uit naar Marken. Swart wist precies welke soorten er gezien waren. Hij had de 43ste publicatie van de Club van Zuiderzeewaarnemers geschreven over "De Broedvogels van Marken". Op 27 april 1968 gingen Rens Bonte, Swart en ik naar Marken. Gewoonte getrouw startten wij vanaf de parkeerplaats en liepen de dijk een eindje terug in de richting van het vaste land. Rens zag een vogel. Hij determineerde: Fazant, en liep verder. Niets bijzonders. Swart keek en was niet 100% zeker van zijn determinatie. Vele anderen zouden net als Rens doorgelopen zijn. Zo niet Swart. Want de Fazant zou een nieuwe soort voor Marken zijn en daarom moest er 100% zekerheid zijn. Samen met Swart liepen wij in de richting waar de vogel moest zitten en wij vonden een Griel.

Swart moest altijd voor 100% zeker zijn, anders kwam de soort niet op zijn daglijst. Toen ik in 1980/81 een archief aanlegde per soort, wilde ik van de soorten die ik in Nederland had gezien ook het nummer noteren van *Limosa*, waarin de beoordeling was geaccepteerd. De soort: Kleine Klapekster. Datum: 2 november 1968 in Huizen. Ik kon deze waarneming niet terugvinden en ik belde Swart. Swart zorgde er altijd voor dat bijzonderheden gemeld werden. Daarover hoefde niemand van zijn groep zich te bekommeren. Deze waarneming had hij niet gemeld, omdat hij dacht dat de soort niet aanvaard zou worden. Hij schreef mij op 21 april 1981: "Het volgende staat er in mijn dagboek: Kleine Klapekster op de Meentgronden achter de Chemische Fabriek Naarden. Zat op paaltjes in weiland. Dacht eerst aan Tapuit en zei dit ook (afstand 200 á 250 m). (Zie aantekeningen Kleine Klapekster van 24-8-'68 te Middenmeer). Was dus klein. Toen hij van het paaltje op de grond vloog, zag ik de duidelijke vleugelspiegel. Onmiddellijk dacht ik aan de Kleine Klapekster van Middenmeer. Rechthoekige vlucht, geen opvallend lange staart. Door de grote afstand geen details van het voorhoofd." Hij schrijft verder: "Door het ontbreken van de gegevens over het voorhoofd, wordt de waarneming nooit officieel erkend. Maar desondanks kunnen wij beide wel overtuigd zijn van een juiste (hetzij vrij zwakke) determinatie. Als ik de vogel van Middenmeer niet had gezien, had ik het zeker niet aangedurfd."

Zijn wetenschappelijke instelling komt hier mede naar voren.

In het Mededelingenblad zijn ook de resultaten van de inventarisaties van de Schinkelpolder terug te vinden. Hij leerde mij de karteringsmethode te gebruiken. Ook de Diemerzeedijk werd bijgehouden. Hij verfoeide de ondragelijke stank van de vuilnisstortplaats en vooral de chemiestortplaats tegenover dat mooie Akkerswade, waar hij eens Woudaapjes had gezien.

Er valt nog veel meer over deze unieke amateur ornitholoog te schrijven. Hij heeft diverse malen een bijdrage geleverd in de vorm van een artikel voor het Mededelingenblad, voor *Limosa* en *Natura*. Hij zal voortleven in die vluchtige momenten dat Gerald, Ed, Jowie of anderen met elkaar praten over hetgeen hij ons geleerd heeft. Het spijt mij dat ik hem nooit de Lachstern heb kunnen laten zien. Het was een wenssoort. Maar door zijn verhuizing naar Emmen en het voortschrijden van zijn leeftijd is het er niet meer van gekomen.

De laatste vogelsoort die hij herkende, zong even voor zijn dood. Een Merel. Hij noemde hem, maar schreef hem dus niet meer op. Hij had zijn dagboeken afgesloten. Met zijn familie, wat kennissen en een aantal vogelvrienden hebben wij hem naar zijn laatste rustplaats begeleid. Wij genoten van de Tjiftjaffen die al volop zongen. Wij hoopten op een Fitis, hoewel dat geen record zou zijn.

Voor Swart geen nieuwe lente, waarin het hem nauwelijks mogelijk zou zijn te genieten van de natuur. Zijn plek wordt overgenomen door allen die van hem geleerd hebben, in het bijzonder zijn kleinzoon Koen van Dijken.

Zijn vrouw, Bep, en zijn kinderen en kleinkinderen wensen wij veel sterkte toe. Hopelijk zullen onze herinneringen het verlies wat beter kunnen dragen.